

“กงไกรลาศ” แหล่งลุ่มน้ำยม จังหวัดสุโขทัย

แม่น้ำยมเป็นแม่น้ำสายสำคัญจากภาคเหนือ มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาในเขตจังหวัดพะเยาแล้วไหลผ่านเขตจังหวัดแพร่ สุโขทัย พิษณุโลก และพิจิตร มาบรรจบกับแม่น้ำน่านที่ปากน้ำเกยไชยในเขตอำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

“กงไกรลาศ” เป็นบ้านเมืองขนาดเล็กที่อยู่ในลุ่มน้ำยม เดิมชื่อ “บ้านกงธานี” เป็นชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ต่อมากลายเป็นเมืองร้างในสมัยกรุงธนบุรี ครั้นเมื่อถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็มิได้มีคนกลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานและได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นเมืองกงไกรลาศ ขึ้นกับเมืองสุโขทัย ภายหลังได้เปลี่ยนการปกครองเป็นอำเภอกงไกรลาศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ โดยมีพระกงไกรลาศดำรงตำแหน่งนายอำเภอคนแรก และมีที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่บนเกาะเล็กๆ กลางแม่น้ำยม

เกาะกงในแม่น้ำยมยามหน้าฝน

พ.ศ. ๒๔๖๐ หลวงบุรีไทยพิทักษ์ นายอำเภอขณะนั้น ย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งบนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำยม ห่างจากที่ว่าการอำเภอเดิมประมาณ ๑๕ เส้น เนื่องจากน้ำท่วมเกาะ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๐๕ นายเอื้อน รงค์ทอง ดำรงตำแหน่งนายอำเภอ พิจารณาเห็นว่าบริเวณที่ว่าการอำเภอเดิมคับแคบขยายไม่ได้ทั้งยังมีน้ำท่วมถึง

อาคารที่ว่าการอำเภอเริ่มชำรุดทรุดโทรม จึงขออนุญาตย้ายไปสร้างที่แห่งใหม่ บริเวณริมถนนสิงห์วัฒน์ (ถนนสายพิษณุโลก-สุโขทัย) หลักกิโลเมตรที่ ๒๑ ในเขตตำบลบ้านกร่าง

ที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอองไกรลาศแต่เดิมซึ่งเป็นเกาะนั้น ชาวบ้านเรียกว่า “เกาะกง” คุณครูเคียง ชำนิ แห่งโรงเรียนไกรในวิทยาคมรัชมังคลาภิเษก นักปราชญ์ท้องถิ่นอำเภอองไกรลาศอธิบายความหมายของคำว่า “กง” ว่า

“มาจากการสร้างบ้านเรือนอยู่บนพื้นที่ที่มีน้ำล้อมรอบ หรือบริเวณที่ลำนํ้าโค้งจนเกือบเป็นวงกลม ซึ่งบางครั้งอาจจะมีการขุดคลองลัดให้เป็นลำนํ้าโอบเมืองไว้ ทำให้ชุมชนมีลักษณะเป็นเกาะ เพราะชุมชนบ้านกงเดิมตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็นเกาะเป็นกง เป็นที่นํ้าสังเกตว่า ตลอดลำแม่่นํ้ายมตั้งแต่ตอนใต้ของเมืองสุโขทัยลงมาสามารถพบพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นกงอย่างนี้หลายแห่ง เช่น กงบริเวณบ้านบางปะและกงบริเวณบ้านวังสะคือ และในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้มีชุมชนระดับเมืองสองเมืองที่ชื่อคล้ายกันว่าเมืองงครามและเมืองงพราน ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของเมืองสุโขทัยด้วย ทั้งนี้คงได้รับการยกฐานะมาจากหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่มีลักษณะเป็นเกาะเป็นกงเช่นเดียวกับกงไกรลาศ”

เกาะกงที่เป็นเกาะอยู่กลางแม่่นํ้ายม เดิมมีพื้นที่กว้างขวางจนสามารถใช้เป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอองไกรลาศได้แต่นํ้าท่วมบ่อยครั้ง กระแสนํ้ากัดเซาะทำให้เกาะมีขนาดเล็กลง ปัจจุบันเป็นที่ราชพัสดุให้ชาวบ้านเช่าเป็นที่ตั้งบ้านเรือนราว ๑๐ หลังคาเรือน และบ้านเรือนบนเกาะกงมักถูกนํ้าท่วมในฤดูฝน จึงสร้างบ้านที่มีเสาเรือนสูงจากพื้นดินมาก มีสะพานขนาดเล็กเชื่อมต่อกับริมฝั่งแม่่นํ้า ในฤดูฝนชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้เรือเป็นพาหนะ ส่วนรถยนต์ รถจักรยาน และรถจักรยานยนต์ก็จะจอดไว้ที่วัดกงไกรลาศ เมื่อข้ามฝั่งมาแล้วจึงจอดเรือไว้ และใช้รถเป็นพาหนะในการคมนาคมติดต่อกับชุมชนอื่น

อีกฝั่งหนึ่งของเกาะกงคือ “บ้านกง” ชุมชนเก่าแก่แรกเริ่มขนาดใหญ่และเป็นที่ตั้งของวัดกงไกรลาศ วัดสำคัญของชุมชนบ้านกงและอำเภอองไกรลาศในปัจจุบัน ภายในวัดประดิษฐาน “หลวงพ่อดิวีหารลอย” พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ศิลปะฝีมือช่างท้องถิ่น สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพราะเดิมนั้นวัดกงไกรลาศเป็นวัดร้าง ต่อมาจึงมีการบูรณะองค์พระและวิหารใหม่

เหตุที่ได้ชื่อว่าหลวงพ่อดิวีหารลอย เนื่องจากว่าบริเวณวิหารหลวงพ่อดิวีหารที่อยู่ในวัดกงไกรลาศซึ่งอยู่ติดกับแม่่นํ้ายม นํ้าไม่ท่วมเข้าไปในวิหารเมื่อครั้งที่เกิดนํ้าท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ และ พ.ศ. ๒๕๒๓ ทั้งที่อยู่ในระดับเดียวกับสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ในวัด ชาวบ้านจึงเชื่อว่าวิหารหลวงพ่อดิวีหารสามารถลอยนํ้าได้ ทำให้เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวองไกรลาศศรัทธายิ่งนัก

ในอดีตวัดนี้มี “พระครูไกรลาศสมานคุณ (หลวงพ่อย่น ติสฺสโร)” เป็นเจ้าอาวาสวัด และเป็นเจ้าคณะอำเภออง
ไกรลาศด้วย พระครูไกรลาศสมานคุณเป็นพระเกจิอาจารย์รูปสำคัญของอำเภอองไกรลาศ มีคาถาอาคม
ศักดิ์สิทธิ์และมีชื่อเสียงด้านการหุงน้ำมันสมุนไพรรักษาโรคต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธาท่านมาก และ
ถือได้ว่าพระครูไกรลาศสมานคุณเป็น “ผู้นำทางวัฒนธรรม” ที่สำคัญ เนื่องจากท่านเป็นผู้ริเริ่มนำพาชาวบ้าน
ในเขตบ้านงทำพิธีทอดผ้าป่าทางเรือไปยังวัดต่างๆ ที่อยู่ริมแม่น้ำยมทางตะวันออกและตะวันตกของบ้านง
ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่สุดในละแวกนี้เมื่อราว ๔๐ ปีที่ผ่านมา

คุณตาพิศาล บุญผล อดีตข้าราชการครูและมีเชื้อสายตระกูลขุนนางเมืององไกรลาศเก่า ปัจจุบันมีบ้านเรือนอยู่
บนเกาะง ได้เล่าเรื่องการทอดผ้าป่าทางเรือของวัดองไกรลาศให้ฟังว่า

“ช่วงฤดูออกพรรษา หลวงพ่อพระครูไกรลาศสมานคุณพร้อมชาวบ้านจะนำผ้าป่าไปยังวัดทาดวนและวัดน้ำ
เลื่องที่อยู่ทางตะวันตก แล้วล่องเรือลงมายังวัดวังแหล่และวัดวังแก้วที่อยู่ทางตะวันออก จะมีการจัดขบวนเรือ
โดยมีเรือหมูลำใหญ่ๆ ที่ใช้ลำเลียงข้าวออกจากรามาผูกติดกันเป็นแพ แล้วก็ตกแต่งให้สวยงาม มีต้นหมากต้น
กล้วยประดับเรือ มีมิโหรี่ปี่พาทย์ ตีกลองตุ้ม...ตุ้ม... ร้องรำทำเพลงกันออกจากท่าวัดองไกรลาศ แล้วก็ไป
ทอดผ้าป่ายังวัดต่างๆ ตั้งแต่เช้าจรดเย็นจึงกลับบ้านง เรือผ้าป่าจะลอยเต็มทั้งแม่น้ำ เรือจะไม่ห่างกัน เพราะ
จะไม่สนุก”

นอกจากนี้พระครูไกรลาศสมานคุณยังริเริ่มให้มีการจัดแข่งเรือในหน้าน้ำหลากด้วย โดยเป็นการตกลงและนัด
วันกันของชาวบ้าน ปีหนึ่งจะมีครั้งหนึ่ง มักจัดตรงกับวันพระ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่จะมาทำบุญที่วัดและ
ว่างงาน ชาวบ้านก็จะนำเรือของตนมาร่วมแข่ง เรือใครเรือมัน แข่งกันที่ท่าหน้าวัด ส่วนรางวัลนั้นเป็นข้าว
ของต่างๆ ที่ชาวบ้านนำมาทำบุญ ซึ่งพระเถรได้แบ่งมาเพื่อมอบให้ชาวบ้าน ใครที่ไม่ได้แข่งก็จะร้องรำทำเพลง
อยู่บนฝั่ง สร้างความครึกครื้นให้แก่งานในวันนั้นได้เป็นอย่างดี โดยที่ไม่มีการดื่มสุราหรือของมีเมาเลย

บ้านงมีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาตั้งบ้านเรือน อาทิ คนไทยพื้นดั้งเดิม คนลาว และคนจีน เพราะ
นอกจากบ้านงจะเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์แล้ว ยังเป็นชุมทางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในสายน้ำยมเมื่อราว ๕๐-
๑๐๐ ปีที่ผ่านมา เรือสินค้าจากเมืองกรุงเทพฯ จะมาเทียบท่าค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าและรับซื้อข้าวจาก
ชาวบ้าน จึงทำให้มีกลุ่มชาวจีนเข้ามาจอดเรือค้าขายและขึ้นฝั่งตั้งบ้านเรือนในเวลาต่อมา ในอดีตลักษณะการ
ตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านงมีทั้งตั้งบ้านเรือนบนบกและเป็นเรือนแพริมฝั่งแม่น้ำ

การที่มีกลุ่มคนจีนจึงมี “ศาลเจ้าพ่อตาบทอง” อายุราว ๒๐๐ ปี สันนิษฐานว่าชาวจีนที่เดินทางเข้ามาค้าขายในสมัยแรกได้รวมตัวกันก่อตั้งขึ้น เดิมท่าเรือขึ้นสินค้าจะอยู่ตรงหน้าศาลพอดี พ่อค้าที่เดินเรือมาเพื่อส่งสินค้าหรือผ่านหน้าศาลจะต้องให้ความเคารพหรือบนบานศาลกล่าวเพื่อขอให้การเดินทางทางเรือเป็นไปโดยสวัสดิภาพและปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง เพราะบริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อตาบทองจะมีกระแสน้ำเชี่ยวยากต่อการเดินเรือ

ทุกปีสมาคมชาวจีนในอำเภอองไกรลาศจะทำพิธีฉลองศาลเจ้าในวันไหว้พระจันทร์ ศาลเจ้าพ่อตาบทองไม่เพียงแต่เป็นที่นับถือของชาวไทยเชื้อสายจีนเท่านั้น ชาวไทยที่อยู่ในชุมชนแห่งนี้ก็ยิ่งให้ความนับถือเช่นกัน เห็นได้จากวันไหว้พระจันทร์ก็จะมีกลุ่มชาวไทยเข้าร่วมพิธีด้วยจำนวนไม่น้อย

อาชีพที่สำคัญของชาวบ้านงในอดีตก็คือ หาปลามาขาย มาทำน้ำปลาและปลาร้า เนื่องจากบริเวณบ้านงเป็นพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลากราวเดือนกรกฎาคม-ธันวาคมแทบทุกปี สำหรับวิธีการทำปลาร้านั้นได้รับการเรียนรู้และถ่ายทอดจากกลุ่มชาวลาวที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

ตลาดรับซื้อปลาริมน้ำยม

บริเวณบ้านกงเป็นพื้นที่ที่มีปลาชุกชุมมาก ปลาที่จับได้มีทุกประเภททั้งขนาดใหญ่และเล็ก ในอดีตชาวบ้านกงจะทำปลาร้าและน้ำปลาไปขายหรือแลกข้าว เพราะพื้นที่ในการทำนาก็ถูกน้ำท่วม อัตราการแลกเปลี่ยนโดยปกติ น้ำปลา ๑ ปีบสามารถแลกข้าวเปลือกได้ประมาณ ๒ ถึง หากปีไหนข้าวแพงก็ต้องใช้น้ำปลาแลกมาก

ทุกวันนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีอาชีพหาปลาในฤดูน้ำหลากเช่นเดิม เพราะปลายังคงมีมากเนื่องจากแม่น้ำยมยังคงเป็นลำน้ำสายเดียวที่ยังไม่มีเขื่อนกั้นขนาดใหญ่เช่นลำน้ำสายอื่นๆ แต่มักเป็นปลาขนาดเล็ก และการผลิตแบบครัวเรือนลดน้อยลง กลายเป็นการหาปลาเพื่อส่งขายมากขึ้น โดยจะมีพ่อค้าในชุมชนทำการรับซื้อปลาที่ชาวบ้านนำมาขาย แล้วส่งไปขายหรือมีพ่อค้าต่างถิ่นมารับซื้อตลอดฤดูกาลจับปลา ในครัวเรือนมีการทำเพียงปลาร้าไว้บริโภคเฉพาะสำหรับปีต่อปีเท่านั้น และยังมีผู้ทำธุรกิจปลาร้าส่งขายด้วย ส่วนการผลิตน้ำปลานั้นกลายเป็นรูปแบบการรวมกลุ่มผลิตของกลุ่มแม่บ้านแทน

ปัจจุบันนี้สภาพนิเวศวัฒนธรรมได้แปรเปลี่ยนไปจากเดิมตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น การทอดผ้าป่าทางเรือก็ไม่มีการสืบทอดอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ก็เพราะมีการใช้เรือน้อยลง ในระยะหลังหน่วยงานราชการในท้องถิ่นก็พยายามเข้ามาฟื้นฟูและสนับสนุนการทำกิจกรรมเกี่ยวกับวิถีชีวิตลุ่มน้ำยมมากขึ้น มีการจัดงานแข่งเรือและกีฬาพื้นบ้านทางน้ำชนิดต่างๆ ในช่วงใกล้ออกพรรษา มีการจัดงานปิดทองสมโภชหลวงพ่โตวิหารลอย จัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อชมวิถีชีวิต ย้อนรอยประวัติศาสตร์และชมธรรมชาติจัดงาน “เทศกาลกินปลาและมหรหรรรมของดีกิ่งไกรลาศ” ที่หน้าว่าการอำเภอกิ่งไกรลาศ ในช่วงประมาณปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนธันวาคมของทุกปี เพื่อส่งเสริมอาชีพของชาวบ้านและตอบสนองนโยบายทางการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น

แม้จะมีความเห็นว่าการจัดกิจกรรมลักษณะดังกล่าวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นอย่างมาก แต่กิจกรรมเช่นนี้อาจเป็นสิ่งหนึ่งที่จะช่วยรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่นเอาไว้ ถึงแม้ว่ารูปแบบหรือแนวคิดจะเปลี่ยนไปจากเดิมก็ตาม ดีกว่าจะไม่มีการรักษาสืบทอดเอาไว้เลย

